

Henric Vialénin pyykkitupa ja Catharina Willmanin vuokrahuone – Kurkistuksia 1700-luvun jälkipuoliskon Turun alempien väestönsien asuinoloihin

Panu Savolainen

[Ingressi:] Sukuhistoriallisen entusiasmin yksi keskeinen kohde on menneisyyden ihmisten asuminen ja tilallinen elämämpiiri. Silti rakennusten ja asuntojen historia on usein sukututkimuksen marginaalissa, sillä kauan sitten hävinneiden rakennettujen ympäristöjen jäljittäminen edellyttää aivan toisenlaisia lähteitä kuin sukulaisuusien tai asuinpaikkojen selvittäminen. Tässä artikkelissa tarkastelen rakennushistoriaa ja kaupunkiympäristöä ennen kaikkea alempien väestönsien asumisen ja arjen näkökulmasta 1700-luvun jälkipuoliskon Turussa.

Johdanto¹

Eräänä aamuna vuonna 1789 piika Anna Johansdotter meni pyykkitupaan ja näki uunin päällä makaamassa Simon Gröndahlin ja Lisa Mattsdotterin. Lisa kertoi Annalle heidän maanneen siellä koko yön, eikä samassa taloudessa työskennelleen rengin ja piian välinen seurustelu varmaan ollut jäänyt häneltä huomaamatta aiemminkaan. Saman vuoden keväänä oli myös leskirouva Maria Carén yllättänyt pariskunnan samasta pyykkituvasta. Sillä kertaa he olivat olleet alasti suuressa paljussa. Piika Lisa Matsdotter ja renki Simon Gröndahl olivat tutustuneet vuonna 1788 ollessaan palveluksessa teurastaja Henric Vialénin luona Turussa. Jo joulunpyhien aikaan heillä oli ollut puhetta avioliitosta ja Simon oli antanut Lisalle sormuksen, mutta intohimot olivat mitä ilmeisimmin sammuneet tammikuuhun 1790 mennessä. Silloin asiaa puitiin avioliittolupauksen rikkomisena Turun kämnerioikeudessa. Oikeuteen saapui todistajiksi yhteensä viisi henkilöä, jotka olivat havainneet Simonin ja Lisan välistä kanssakäymistä ja avioliittolupaukseen viittaavia puheita. Heistä kaikki myös kuvailivat yksityiskohtaisia tilaan ja esineisiin liittyviä havaintoja teurastaja Vialénin rakennuksista, jotka muuttuivat tuhaksi Turun palossa vuonna 1827.²

Todistajien kuvailema kaupunkiympäristö ei kuitenkaan ole iäksi kadonnut, vaan sen ulkomuoto on yhä luotavissa silmiemme eteen rakennettua ympäristöä kuvaavien lähteiden avulla. Pohjoiskortteli 148:ssa (kartta 3, A) asunut Teurastaja Henric Vialén, jonka pyykkituvassa Simon ja Lisa tapailivat, näet anoi Brahen ylemmän poikkikadun varrella sijainneelle tontilleen palovakuutusta maaliskuussa 1794. Vakuutusta varten Vialén teetti tonttinsa rakennuksista kirjurilla yksityiskohtaisen, neljän sivun sanallisen kuvauksen, jonka hän vahvisti allekirjoituksellaan. Kuvauksessa mainittiin kaikki huonetilat, niiden rakennusaineet sekä kiinteän sisustuksen yksityiskohdat. Sen jälkeen kaksi maistraatin katselmusmiestä sekä muurari ja lasimestari kävivät katselmoimassa tontin todetakseen, että kuvaus vastasi heidän näkemäänsä todellisuutta. Katselmuksen perusteella he laativat tontista yksityiskohtaisen vakuutusarvoluettelon ja katselmuspöytäkirjan.³ Palovakuutukset

olivat 1790-luvun Turussa oikein muoti-ilmiö, ja Vialén kuului ensimmäisiin alemman porvariston edustajiin, jotka anoivat vakuutusta.⁴

Vaikka vakuutukseen aikanaan kuulunut pohjapiirros on kadonnut, voidaan Vialénin tontti hahmotella yksityiskohtaiseksi piirustukseksi pelkän tekstinkin perusteella (kuva 1).⁵ Hänen tonttinsa arvo ei ollut korkea, ja sen puutalot kertovat havainnollisesti alemman porvariston asuntokulttuurista ja arkielämästä 1700-luvun lopun Turussa. Vuonna 1782 pystytetty, punamullattu päärakennus sijaitsi Brahenkadun varrella. Se käsitti eteisen, salin, kamarin, förmaakin ja sänkykamarin. Huonejako kertoo siitä, miten alempien väestönsienkin asunnot alkoivat 1700-luvulla erikoistua erillisiin käyttötarkoituksiin varattuihin huoneisiin.⁶ 1700-luvun asunnon uutuus, eräänlainen olohuoneen esiaste oli förmaaki. Se oli Vialénin asunnon tyylikkään huone öljymaalattuine kangastapetteineen ja vihreine kaakeliuuneineen. Muissa huoneissa oli vain rapatut tiiliuunit ja paperitapetit tai ei tapetteja lainkaan.⁷ Tontin muut rakennukset, jotka käsittivät ulkorakennusten ohella kaksi kamaria ja keittiön, olivat vaatimattomia. Päärakennuksessa oli muodikkaat kuusiruutuiset puupuitteiset ikkunat, mutta muualla tontilla ikkunat olivat neliruutuisia kitti-ikkunoita ja osin vanhahtavia lyijypuitteisia ikkunoita, joissa oli pienet lasiruudut. Pienen Brahenkadun varrella sijainnutta pyykkitupaa, jossa Lisa ja Simon tapailivat, ei vakuutusta anottaessa keväällä 1794 enää ollut olemassa: se oli vuonna 1793 korvattu uudella pyykkituvalla.⁸

[kuva 1]

Simonin ja Lisan tapaus sekä teurastaja Vialénin koti edustavat kaupunkien alempien väestönsien arkielämää, joka on aiemmassa tutkimuksessa saanut huomattavasti vähemmän huomiota kuin harvalukuisen eliitin loisteliaat asuinympäristöt.⁹ Paitsi yleisen historiallisen mielenkiinnon, erityisesti sukututkimuksen näkökulmasta kiinnostavia ovat kuitenkin yhtä lailla kaupunkiväestön suuren enemmistön eli alempien väestönsien asuinolot. Tässä artikkelissa tarkastelen 1700-luvun jälkipuoliskon Turun kaupunkiympäristöä kohteenani etenkin alemmat sosiaaliryhmät. Vialénin tontti ja sen pyykkitupa osoittavat, että yhdistelemällä eri lähdeaineistojen tiedonmurusia historiantutkimus voi tavoittaa kiusallisenkin yksityiskohtaisia tietoja menneisyyden arjen asumisesta. Tavoitteenani on hahmottaa, millaisissa asuinnoissa ja asuinyhteisöissä alemmat väestönsosat asuivat 1700-luvun jälkipuoliskon nopeasti kasvaneessa Turussa. Selvitän, oliko kaupunkiympäristössä ja asumisen tiloissa selkeitä väestöryhmien välisiä rajoja ja miten samalla tontilla asuneiden eri kotitalouksien välinen ero hahmottui asutussa tilassa.

Yliopistokaupungin alemmat väestönsosat

Kun venäläiset joukot valtasivat Suomen keväällä 1808, heidän mukanaan saapui maahan myös maanmittari Gavril Sergejev. Sergejevin tehtävänä oli laatia keisarille kuvakokoelma,

jossa esiteltiin valloitetun alueen maisemia. Vuosina 1810–11 syntyneen akvarellilehtiön 65 kuvasta viisi esittää Turkoa, ja niissä kaupunki uinuu utuisessa, varhaisromanttisessa kesäpäivässä (kuva 2). Mansardikattojen silhuetin yläpuolella kohoavat tuomiokirkko sekä kallioiset mäet kymmenine tuulimyllyineen. Sergejevin kuvasalkussa ja Ruotsin ajan lopun Turkoa esittävistä kuvista kaupunki näyttäytyy kuitenkin suodatettuna. Ne esittävät aina jokirantaa ja kaupungin parhaiten rakennettua ydinkeskustaa, jossa sijaitsivat kaupungin sivistys- ja hallintohistorian maamerkit: kirkko, akatemia, raatihuone ja hovioikeus.¹⁰

[kuva 2]

Turkoa kuvanneet taiteilijat ja maanmittarit jättivät kuitenkin ikuistamatta suurimman osan kaupunkia, jonka asutus 1700-luvun lopulle tultaessa kapusi ylös kallioisia mäenrinteitä. Lähinnä maaseudulta kaupunkiin suuntautunut muuttoliike miltei kaksinkertaisti Turun väestön puolessa vuosisadassa.¹¹ Kehitys kuvasti 1700-luvun lopun muuttuvaa maailmaa, jossa kaupunkien taloudelliset mahdollisuudet ja hajoava sääty-yhteiskunta houkuttelivat yhä laajempia väestönosia Turunkin tulliporttien sisäpuolelle. Vuoden 1805 väestönlaskennasta käy havainnollisesti ilmi, miten säätyläistön ja ylemmän porvariston kotitaloudet muodostivat kaupungin väestöstä alle kymmenesosan. Pelkästään yksineläviä naisia oli yli neljännes kaupungin asukkaista, ja manufaktuurien ja laivaveistämöiden työväkeä talouksineen oli saman verran kuin akatemian koulujen ja kirkon virkakuntaa ja opiskelijoita talouksineen.¹² Tyypillisin turkulainen ei ollut akatemian oppinut tai käsityöläismestari, vaan naimaton nuori nainen, joka työskenteli piikana.¹³ Pelkästään kirvesmiehet omistivat Turussa yhtä monta tonttia kuin koko ylempi porvaristo ja säätyläistö yhteensä.¹⁴ Tämän kaupunkien valtaväestön asuinolot ja arkielämä kuitenkin loistavat poissaolollaan Turun historian ja yleensäkin kaupunkihistorioiden yleisesityksistä. Tietoa heistä ja heidän elinympäristöistään on kuitenkin olemassa, Turun tapauksessa jopa yltäkyläisesti.

Kun Turusta säilyneet kaupunkiympäristöä esittävät kuvat ja piirustukset ajalta 1750–1809 mahtuvat muutamalle kirjan sivulle, kaupunkia kuvaavat kymmenet tuhannet asiakirjan sivut valaisevat sekä itse fyysistä ympäristöä että siinä tapahtunutta toimintaa rikkaasti ja kokonaisvaltaisesti. Tämän artikkelin tarkoituksena onkin, paitsi tarkastella alempien sosiaaliryhmien asuinoloja, myös osoittaa, miten tekstilähteiden avulla voidaan tutkia ajat sitten hävinneitä rakennettuja ympäristöjä.

Johtolankoja asumisen arkipäivään

Tila historiallisena ilmiönä on ollut historiantutkijoiden suosiossa jo jonkin aikaa. Historiantutkijoiden tilakäsityksessä on korostunut ennen kaikkea Henri Lefévbren teoksessaan *La production de l'espace* esittämä ajatus tilan sosiaalisesta rakentumisesta sitä seuranneine suuntauksineen, ja jonkin verran on ollut esillä myös kulttuurimaantieteen

alueellisesti jäsentynyt tilakäsitys.¹⁵ Tässä artikkelissa tilallisuus hahmottuu ennen kaikkea rakennuksina ja materiaalisena ilmiönä, joka toisaalta rajaa ja ohjaa toimintaa mutta myös rakennetaan asumisen ja arjen toimintojen lähtökohdasta. Ylempien sosiaaliryhmien asumiseen syventyneissä tutkimuksissa ovat usein korostuneet normatiiviset ajatukset asumisen ihanteista rakennusten huonejakojen ja asuntoarkkitehtuurin kuvastajana.¹⁶ Nopeasti kasvaneissa kaupungeissa ja etenkin niiden alemmissa väestöryhmissä tilanne oli kuitenkin aivan toinen. Varhaismodernin Euroopan metropoleissa rakennuksia ahdettiin ennestään jo täysille tonteille tilojen sallimissa rajoissa, eikä tilanne Lontoota tai Pariisia paljon pienemmässä Turussakaan ollut kaukana tästä.¹⁷ Asunnot noudattivat silloin enemmän käytettävissä olleen tilan ehtoja kuin ihanteita. Eri sosiaaliryhmistä lähtöisin olleet ihmiset asuivat 1700-luvun loppua kohden yhä useammin seinätysten. Juuri 1700-luvun jälkipuolisko onkin Turun kontekstissa kiinnostava aikakausi, sillä kaupungin ennennäkemättömän nopea väestönkasvu pakotti kasvavan kaupunkiväestön sopeutumaan olemassa olleen kaupunkirakenteen ja asuntokannan ehtoihin, vaikka paljon uuttakin rakennettiin.

Turun tontteihin ja paikkoihin liittyviä tietoja löytyy yllättävän monenlaisista lähteistä jo 1700-luvun lopun osalta, esimerkiksi oikeuspöytäkirjoista, erilaisista rakennuskatselmuksista, päiväkirjoista ja sanomalehdistä. Kuvallisten teknologioiden läpimurtoa edeltävän aikakauden ihmisen harjaantuneisuus tilan ja tilassa tapahtuneen toiminnan sanallisiin kuvailuihin antaa mahdollisuudet tulkita ja rakentaa kaupungin tiloista ja elämästä paljon yksityiskohtaisemman ja avaramman kuvan, kuin mihin 1700-luvun lopulta säilyneiden kuvallisten lähteiden todellisuus koskaan taipuisi.

Yksityiskohtaisen rakennettua ympäristöä kuvaavan lähdeaineiston muodostavat palovakuutusasiakirjat, joita on olemassa Suomen osalta 1780-luvun lopulta alkaen. Aluksi palovakuutuksia anottiin lähinnä kaupunkiin, ennen kaikkea Turkuun, missä vakuutettiin Suomen sotaan mennessä, vuosina 1785–1807 kaikkiaan 167 tonttia.¹⁸ Asiakirjoja säilytetään Turun kaupunginarkistossa, ja lähes kaikista vakuutuksista on säilynyt sekä omistajan laatima vakuutusanomus sekä maistraatin tekemä vakuutusarvoluettelo. Varhaisimmat vakuutukset 1700-luvun lopulta ja 1800-luvun alkuvuosilta ovat siinä mielessä erityisiä, että niissä kuvaillaan rakennusten yksityiskohdat jopa tapettien värejä, ikkunoiden ruutujakoja ja puutarhan puulajeja myöten.¹⁹ Tontinomistajien laatimissa anomuksissa hahmottuu usein kulkeminen tilassa, huoneiden kierto. Teksti vaikuttaa laaditun, kuin he olisivat kävelleet talonsa läpi, kuvaten mitä milläkin puolella on ja mistä ovesta mihinkin huoneeseen kuljetaan. Kuvaukset ovat usein niin yksityiskohtaisia, että niiden avulla pystyy kuvittelemaan asunnon pohjakaavan, joka on mahdollista myös rekonstruoida piirroksiksi, mikäli rakennusten ja huoneiden mitat on kerrottu. Toisaalta palovakuutuksia kannattaa lukea varauksella, sillä toisinaan niissä esitetyt huonetilojen nimet eivät välttämättä anna tarkkaa käsitystä huoneiden käyttötarkoituksista. Esimerkiksi palovaaralliset saunat pyrittiin Turussa piilottamaan nimeämällä ne vakuutusanomuksissa vaikkapa kamareiksi, kuten

Kirkkokortteli 20:ssä (kartta 3, B).²⁰ Palovakuutukset painottuvat kaupungin ylempiin väestönosiin, vaikka joukossa on paljon myös esimerkiksi käsityöläisten vakuutusanomuksia, kuten jo kuvattu teurastaja Vialénin tontin palovakuutus.²¹ Toisenlaisista lähteistä hahmottuu kuitenkin koko alempien väestönosien asuinolojen kirjo.

Turun kaupunginarkistossa säilytettävä asiakirjakokonaisuus, joka sisältää maistraatin laatimia tonttien kauppaa-, mittaus- ja katselmuskirjoja, käsittää kuvauksen vajaan 400 tontin rakennuksista vuosilta 1753–1809. Mitta- ja katselmuskirjat eroavat palovakuutuksista ennen kaikkea siinä, että palovakuutusta anottiin keskimäärin enemmän silloin, kun oli saatu valmiiksi uudisrakennuksia. Siksi palovakuutuksiin tallentuneet rakennukset ovat tavallisesti poikkeuksellisen hyvässä kunnossa. Mittaus- ja katselmuskirjoissa taas korostuvat huonoon kuntoon päässeet tontit. Tonttien arvonmääritykset on useimmiten laadittu omistajan ylivelkaantumisen seurauksena, pakkohuutokauppaa varten. Neljään paksuun niteeseen on koottu pakkohuutokauppoihin ja muihin tonttien arvonmääritykseen liittyvien asiakirjojen kokonaisuus, jossa ovat edustettuna suhteellisen tasapuolisesti kaupungin kaikki väestönosat ja heidän asuntonsa.²² Näin ollen asiakirjat kuvastavat hyvin kaupungin tonttien jakaumaa, josta aiemman tutkimuksen keskiössä olleet säätyläistön ja porvariston tontit muodostavat vain pienen murto-osan. Esimerkiksi erään Turun Kerttulinmäellä sijainneen rapistuneen, pakkohuutokaupattavan tontin (kartta 3, B) maistraatin katselmusmies luonnehti toukokuussa 1776 seuraavasti:

”Täällä olevat rakennukset käsittävät Harakkalan tonttia vasten vanhan tuvan, jossa on yksi ikkuna-aukko kahdella pienellä ikkunalla, samanlainen yhdellä ikkunalla sekä tiiliuuni. Tuvasta on kulku kamariin, jossa on tiiliuuni ja pieni ikkuna-aukko pihalle. Kummassakin huoneessa on ovet mutta käyttökeltoton lattia. Porttikäytävän vieressä kohti kujaa on on vanha ja rapistunut leivintupa, jossa on käyttökelpoinen leivinuuni ja liesi mutta käyttökeltoton lattia. Vasten Malmstenin tonttia ja kujaa on vanha aitta, liiteri ja käymälä. Suurelta osin tonttia rajaavat rakennukset, osaltaan vanha aita sekä portti.”²³

Asiakirjan kuvaama tontti kuvastaa havainnollisesti alempien väestönosien asuinoloja. Kun palovakuutukset ja muut katselmusasiakirjat lasketaan yhteen, rakennusten fyysisen muodon ja sisutuksen yksityiskohtien jäljittäminen on 1700-luvun lopun Turussa mahdollista noin puolella kaupungin tonteista.

[kuva 3 ja kuva 4]

Rakennushistorian jäljille johdattelevat palovakuutukset ja rakennusten katselmusasiakirjat eivät ole vain kaupunkien erikoisuus. Vuonna 1816 perustettuun Keisarilliseen palovakuutuskonttoriin vakuutettiin kuitenkin yhä enemmän myös maaseudun rakennuksia rakennuksia. Keisarillisen palovakuutuskonttorin seuraajan, Suomen yleisen paloapuyhtiön

(1832–) vakuutuksia löytyy jo tasaisemmin kaikkialta maasta.²⁴ Valitettavasti palovakuutusten yksityiskohtaisuus kuitenkin heikkenee 1800-luvun puolivälissä.

Suku- ja henkilöhistoriallisen tutkimuksen näkökulmasta olennaista on se, miten rakennuksia ja kaupunkitilaa kuvaavia lähteitä voidaan liittää tiettyihin henkilöihin. Jos tutkimuksen kohteena olevan menneisyyden henkilön elämä sattuu sivuamaan palovakuutettua tonttia, on mahdollista selvittää hyvinkin yksityiskohtaisesti asumisen olosuhteita. Erityisen kiintoisia ovat sellaiset kaupungin arkeen liittyvät yksilöt, tapahtumat tai tilat, joita voidaan lähestyä monien erilaisten lähteiden välityksellä. Piia Einosen artikkeli Viipurissa vuonna 1836 sattuneesta tulipalosta on tästä oivallinen esimerkki. Yhdistelemällä oikeuden pöytäkirjojen palon syyn tutkintaan liittyviä todistajanlausuntoja, palovakuutusasiakirjoja sekä henkikirjoja ja rippikirjoja yksi ainoakin tapahtuma valottaa 1800-luvun Viipurin arkea monin uudenslaisin tavoin ja yksityiskohtaisesti.²⁵

Tällä kohtaa eri-ikäiset kartat sekä henki- ja rippikirjat sekä niihin liittyvä lähdekritiikki ovat keskeisessä asemassa. Päivi Haposen tutkimus Sortavalan väestöhistoriallisista lähteistä tuokin esiin asuinpaikan ongelman koko laajuudessaan, sillä henki- ja rippikirjojen tiedot tonttien asukkaista ovat usein keskenään ristiriitaisia.²⁶ Sama ongelma on toisinaan läsnä myös 1700-luvun lopun Turussa, joskaan se ei vaikuta olevan yhtä laaja kuin Haposen tutkimassa 1800-luvun Karjalassa. Turussa henkikirjat laadittiin 1700-luvun lopulla kotitalouksien päämiehen tai hänen edustajansa raatihuoneella antaman ilmoituksen perusteella. Vuotuisista henkikirjoituksista ilmoitettiin sanomalehdessä.²⁷ Vaikka myös Turussa henki- ja rippikirjojen välillä on Sortavalan esimerkin kaltaisia ristiriitoja, niitä on huomattavasti vähemmän.

Kaupunkiympäristön historia ilman ihmisiä ja tapahtumia jää usein varsin latteaksi. Modernia aikakautta edeltävässä kaupunkitilassa tapahtunutta elämää valaisevat monipuolisesti ennen kaikkea kämnerioikeuden pöytäkirjat, jotka ovat arkielämän ympäristöjen tutkimusta ajatellen poikkeuksellisen antoisa aineisto. Tässä oikeusistuimessa tutkittiin pienemmät rikokset ja rikkomukset, esimerkiksi näpistykset, pahoinpitelyt, juopumukset, liian vauhdikas laukka kaupungin kaduilla tai avioliittolupausten rikkomukset.²⁸ Turun kämnerioikeuden pöytäkirjoista ovat säilyneet vain renovoidut eli puhtaaksikirjoitetut kappaleet. Konseptipöytäkirjat tuhoutuivat syyskuussa 1827 Turun palossa, jolta ehdittiin pelastaa vain osa maistraatin ja raastuvanoikeuden arkistosta. Kämnerioikeuden aineistojen mielenkiinto piilee kuitenkin siinä, että todistajanlausuntojen kautta niissä esiintyy paljon muitakin kuin rikkomuksiin syyllistyneitä kaupunkilaisia. Oikeudessa pääosassa olivat luonnollisesti rikkomuksiin syyllistyneet yksilöt ja heidän uhrinsa, mutta todistajanlausunnoissa tulee usein esiin myös sivullisia. Oikeuden kirjurin ylöskirjaamat tapahtumat kuvaavat usein kaupungin tavanomaista arkea: mistä tavallisista arkiaskareista oikeuteen kutsutut todistajat havahtuivat poikkeaviin tapahtumiin.²⁹ Kämnerioikeuden pöytäkirjoissa tilaan, asuntoihin ja rakennuksiin liittyvät huomiot ovatkin

laajasti esillä. Todistajanlausunnoissa paljastuu kuin rivien välistä itse rikoksiin kytkeytymätöntä tietoa kaupungin elämästä. Tässä yhteydessä kämnerioikeuden aineistot ovat kuitenkin vain esimerkin roolissa, kertoen siitä, millaisia mahdollisuuksia ne antavat rakennetun ympäristön tapahtumien ja arkielämän mittakaavan tarkasteluun.

Tämän artikkelin perustana on laajempi tutkimus, jota varten tekijä on käynyt läpi edellä kuvattuja asiakirja-aineistoja kattavasti. Käsillä olevassa artikkelissa esiin nostetaan kuitenkin ainoastaan yksittäisiä, sukututkimuksellisesta ja henkilöhistoriallisesta näkökulmasta kiinnostavia esimerkkejä.

Asunto ja kotitalous

Henric Gabriel Porthan kirjoitti 1790-luvulla ystävälleen Matthias Caloniukselle Turun asuntopulasta. Kaupungin väestö kasvoi vuosisadan lopulla ennennäkemättömän nopeasti, kun maalta kaupunkiin muutti jatkuvasti uusia talouksia.³⁰ Turun väestökehitystä kuvaavat lähteet todentavat sangen havainnollisesti tämän ilmeisen aikalaishuomion.³¹ Pilkahduksen kasvavasta asuntojen kysynnästä tarjoavat myös 1790-luvun alusta lähtien sanomalehdissä julkaistut ilmoitukset vuokra-asunnoista ja sellaisten etsijöistä. Tarjolla oli niin kokonaisia tontteja, salin ja parin huoneen asuntoja kuin yksittäisiä huoneitakin.³² Miten talonmistajat ja vuokralaiset sitten jakoivat keskenään rakennuksia ja huoneita, ja millaisia asuntoja heidän käytössään oli? Lähestyn kysymystä seuraavassa muutaman turkulaisen esimerkin välityksellä.

Lähellä tuon aikakauden Turun ydinkeskustaa Pienen Brahenkadun varrella sijaitsi 1700-luvulla talo, jota aikalaiset kutsuivat luultavasti Eteläkortteli 143:ksi. Vuonna 1794 palovakuutetun tontin kaksikerroksiset rakennukset oli pystytetty vuonna 1769, ja pitkänomainen tontti oli rakennettu niin tiheästi ja tehokkaasti kuin aikakauden rakennustapa salli (kartta 3, C; kuvat 5 ja 6).³³

[kuvat 5 ja 6]

Palovakuutuksen tekstin perusteella rekonstruoitu tontti ja huonejako tuovat näkyviin kaksikerroksisen, tavanomaisen 1700-luvun jälkipuoliskon alempien väestöosien rakennuksen, jollaisia ei Turussa ole säilynyt. Itse kamareiden, salien ja keittiöiden sijaan kiinnostavampaa on kuitenkin se, miten rakennuskanta suhteutui tontilla asuneeseen väestöön. Koska tontin rakennusten mainitaan valmistuneen vuonna 1769 ja tontin rakennuskanta säilyi ennallaan Turun paloon 1827 saakka, voidaan samojen rakennusten asukaskunnassa tapahtuneita muutoksia seurata poikkeuksellisesti puolen vuosisadan ajalta.³⁴

Tontilla oli 50 vuoden aikana vain viisi omistajaa, mutta vuokralaiset vaihtuivat miltei

vuosittain (kuva 7). Kiinnostava yksityiskohta on kotitalouksien määrän, kokoonpanon ja koon merkittävä vaihtelu. Välillä tonttia asutti vain omistajan talous, mutta parhaimmillaan vuokralla oli viisikin usean henkilön taloutta. Tontin asukkaissa nousevat esiin aikalaiskatukuvassa näkyvät, mutta historiankirjoituksessa liian usein vaietut naiset ja lapset. Aivan autonomian ajan alussa yli kolmannes tontin asukkaista oli alle 15-vuotiaita.

Vuokralla olleiden talouksien yhteiskunnallinen tausta oli silmiinpistävän monipuolista. Vaikka tontti oli 1810-luvun lopulle saakka käsityöläisten omistama, sen vuokralaiset tulivat miltei kaikista väestönosista. Ääripäinä ovat hovioikeudenauskultantti ja peltotyömies, mutta valtaosaltaan vuokralaiset edustivat käsityöläisiä, kotimaanporvareita sekä vapaiden ammattien harjoittajia – notaareita, insinöörejä, kirjanpitäjiä ja kassanhoitajia – jotka sijoittuivat 1700-luvun lopun eräänlaiseen keskiluokkaan, alempaan säätyläistöön. Tontin sosiaalinen rakenne muistutti hämmästyttävän paljon nykyaikaista kerrostaloa pienine talouksineen. On myös huomattava, että suurin osa tontin asukkaista työskenteli ammattinimikkeensä perusteella mitä ilmeisimmin muualla kuin kotonaan, mikä kertoo työn, kotitalouden ja asuinpaikan etenevästä eriytymisestä 1700-luvun jälkipuoliskon kaupungeissa.

Vaikka henkikirjat eivät kerrokaan asukkaiden sijoittumisesta tilaan tonttinumeroa tarkemmin, voidaan rakennusten huonetilojen ja tontin sosiaalisen rakenteen suhteesta tehdä varovaisia päätelmiä. Kaikkien huoneiden ovissa näet mainitaan lukko, mikä kertoo että niitä kaikkia voitiin tarvittaessa vuokrata erillisinä. Samaten kadun varren rakennuksen toisen kerroksen keittiötä saattoivat tarvittaessa jakaa eri huoneiden asukkaat, ja on mahdollista, että rakennuksen tilajako oli alkuaan suunniteltu tätä silmällä pitäen. Lisäksi pihasiiven toisen kerroksen erikoinen pohjakaava käytävineen on tarvittaessa sallinut huoneiden vuokraamisen erillisinä. Kun erillisiä huonetiloja vertaillaan tontin talouksien määrään, voidaan hahmottaa, että kaikki enimmillään kuusi tontilla asunutta taloutta saattoivat hallita omaa lukittavaa huonettaan tai usean huoneen kokonaisuutta.

Viitteitä vuokralaisten omista huoneista löytyy runsaasti myös kämnerioikeuden pöytäkirjoista. Todistajanlausunnoissa käytetään usein ilmaisua ”sin kammare” tai ”sitt egit rum”. Muun muassa vuokrariitojen yhteydessä esiin tulleet tapaukset kertovat usein siitä, miten alempienkin väestönosien vuokralaisilla oli käytössään omia huoneita. Esimerkiksi telakan kirvesmies Mats Hasselquistin luona Aninkaistenmäellä, Pohjoiskortteli 526:ssa, vuokralla asunut matruusin vaimo Catharina Willman kertoi kämnerioikeudessa helmikuussa 1760, että hänen vuokraisäntänsä ei ollut suostunut tiivistämään *hänen kamarinsa* hirsiseinän rakoja sammaleilla, vaan hänen oli itse ollut tungettava riepupa seinien rakoihin.³⁵ Erään toisen vuokrariidan yhteydessä joulunpyhien aikaan vuonna 1759 oli Eteläkortteli 708:ssa asunut pellavankutojakisälli Mats Stenberg poistanut vuokralaisensa, vahtimies Huikarin lesken Catharina Sigfredsdotterin huoneen uunista pellin ja lopulta ajanut hänet lapsensa kanssa ulos pakkaseen.³⁶

Lukuisat maininnat ”omista” tiloista tai kamareista nostavat esiin kiinnostavat kysymyksen yksityisestä tilasta. Alempien väestönosien asuntokulttuuria on pidetty 1800-lukua edeltävän ajan osalta hyvin kollektiivisena, ja yksityisiä huoneita on ajateltu olleen lähinnä eliitillä.³⁷ Oikeuden todistajanlausuntojen perusteella on kuitenkin mahdollista ajatella, että idea yksilön omasta tilasta olisi voinut olla yleinen jo varhaismodernin kaupungin alemmissakin sosiaaliryhmissä.

Toisaalta oikeuspöytäkirjoissa korostuvat ahtaat asuinolot, kuvaukset samoissa sängyissä nukkuvasta palvelusväestä ja useista samaa kamaria asuttaneista henkilöistä. Asumisväljyydestä voidaan kuitenkin saada myös kvantitatiivista tietoa. Eteläkortteli 143:n palovakuutuksessa olevien rakennusten ja huoneiden mittojen sekä henkikirjojen asukasmäärän perusteella on näet mahdollista laskea myös tontin keskimääräinen asumisväljyys (kuva 7). Tällä kohtaa on silmiinpistävää, että asukaskohtainen asumisväljyys oli useina tutkittuina vuosina yli 30 neliometriä henkilöä kohden ja vähimmilläänkin vain neljätoista neliometriä henkilöä kohden. 1800-lukua edeltävää kaupunkien asumisväljyyttä ei ole aiemmin selvitetty kvantitatiivisesta näkökulmasta, mutta luvut ylittävät selkeästi ne ahtauden mielikuvat, joihin varhaismodernin maailman alempien väestönosien asuminen tavallisesti liitetään. Eteläkortteli 143 suutarit, räätälit, peltotyömiehet ja sokerileipurit asuivat kuitenkin sangen ylellisesti, kun heidän asuinolojansa vertaillaan aivan lähikulmienkin taloihin.

Vajaan sadan metrin etäisyydellä Eteläkortteli 143:sta sijaitsi Pellavankutojan lesken Cajsa Henriksdotterin omistama tontti (kartta 3, D). Sen tuvan välikaton todettiin helmikuussa 1783 tehdyssä katselmuksessa romahtaneen alas ja tulisijan olevan vaarallinen. Rakennus oli katselmusmiehen mukaan niin huonossa kunnossa, että se kadulta katsoen rumensi kaupunkia merkittävästi. Portin yläpuolella oli pieni, juuri ja juuri asuinkelpoinen kamari. Tontilla oli myös vanha ja rapistunut leivintupa sekä sauna, jonka ainoana tontin rakennuksista ei mainittu olevan huonokuntoinen. Kaivon mainitaan olleen kattamaton. Tontti arvioitiin kuitenkin 30 riikintaalerin arvoiseksi, mihin vaikutti todennäköisesti keskeinen sijainti.³⁸ Asuinkelpoisia huoneita oli näin ollen kolme, mukaan lukien sauna.

Henkikirjojen avulla voidaan selvittää kyseisen tontin asukkaita ja esittää likimääräisiä arvioita huonekohtaisesta asumisväljyydestä. Tontilla asui kaksi kuukautta ennen edellä kuvattua katselmusta laaditun henkikirjan mukaan yhteensä kolmetoista henkilöä neljässä taloudessa: tontinomistaja, Matruusi Wahlberg, hänen vaimonsa Maria ja neljä lasta, itsellinen piika kaksine lapsineen sekä viimeksi matruusi Rosenblom, hänen vaimonsa Lisa ja heidän lapsensa.³⁹ Yhtä lämmitettävää huonetta kohden oli näin ollen kaksi aikuista ja yli kaksi lasta. Oletettavasti ainakin saunaa ja leivintupaa käyttivät kaikki tontin asukkaat, ja mitä ilmeisimmin he elivät tilallisesta näkökulmasta katsoen kuin yksi ainoa talous.

Kurkistus tälle tontille kertonee kurjimmista asuinoloista, mitä 1700-luvun loppupuoliskon Turusta löytyi. Tontin olosuhteet kuvastavat niin ikään, miten valtavia olivat asuinolojen kontrastit aivan kaupungin ydinkeskustassa. Kun tältä tontilta poistui portista ulos kadulle ja kääntyi vasemmalle, näkyi muutaman kymmenen metrin päässä hovioikeudenpresidentin residenssi, kaksikerroksinen kivitalo, joka oli yksi 1700-luvun Turun loisteliaimmista asuinrakennuksista (kartta 3, E).⁴⁰ Toisistaan aivan vierekkäin sijainneiden tonttien arvossa saattoi siis olla jopa tuhatkertainen ero. Kaupunkiin ei vielä ollut syntynyt selkeitä eritasoisia alueita, vaan eliitin suurten tonttien lomassa saattoi olla edellä kuvatun kaltaisia, rapistuneita tontteja, joilla asui kaupungin vähävaraisinta väestöä.

Silloin tällöin katselmuksista paljastuvat asuinolot lienevät olleet lähes epäinhimillisiä. Esimerkin tarjoaa eräs Samppalinnanmäen rinteiden tontti. Vuoden 1780 lopussa laaditun henkikirjan mukaan tupakanrullaaja Carl Stenströmin tontilla (kartta 3, F) asui Stenström vaimoineen ja kaksine lapsineen sekä heidän lisäksi toinenkin talous: itsellinen nainen ja hänen lapsensa.⁴¹ Maaliskuussa 1781 tehdyn katselmuksen mukaan kyseisellä tontilla sijaitsi vanha ja kaikilta osin rapistunut tupa, jossa oli eteinen ja säilytyskomero ja niiden ohella ainoastaan pieni käymälä. Näin ollen tontin tuvassa, ainoassa huoneessa, asui yhteensä kuusi henkeä. Stenströmin tontti arvioitiin katselmuskirjassa vain kahdeksan riikintaalarin ja 16 killingin arvoiseksi.⁴² Samalla hinnalla olisi vuonna 1780 saanut härän tai kalustetun vuokrahuoneen puoleksi vuodeksi.⁴³

Perhettä edeltävän ajan asuinyhteisöä, kotitaloutta, on 1970-luvulta lähtien luonnehdittu tilallisen kriteerin avulla.⁴⁴ Sen mukaan yksi kotitaloutta määrittänyt tekijä oli yhteisön asuminen ”saman katon alla”. Edellä kuvatut kolme esimerkkiä tuovat havainnollisesti esiin kotitalouden tilallisen kriteerin ongelmallisuuden. Vielä kaupunkien käsityöläisiä ja alempaa säätyläistöä tarkasteltaessa sen voi ajatella mahdolliseksi, mutta kaupungin suurinta, vähävaraista väestönosaa, jota kaksi viimeisintä esimerkkiä edustavat, on mahdoton hahmottaa tilallisesti erillisinä kotitalouksina. Kolme turkulaista esimerkkiä osoittavat havainnollisesti myös sen, miten valtavia eroja asuinoloissa saattoi olla alempien väestönosienkin kesken. Kaupungin köyhimpien väestönosien ja kaupunkiväestön ”orastavan keskiluokan” – käsityöläisten, aatelittoman säätyläistön ja vapaiden ammattien harjoittajien – asuinoloissa oli merkittävä ero. Asumisväljyydessä mitattuna se oli huomattavasti suurempi kuin ero keskiluokan ja kaupungin eliitin asuinolojen välillä.⁴⁵

Myös säätyläistön, aateliston ja ylemmän porvariston elämänpiiri limittyi alempien väestönosien tilalliseen elämänpiiriin, paitsi samalla tontilla oleskelleiden vuokralaisten, myös palvelusväen näkökulmasta. Pelkästään palovakuutukset antavat mahdollisuuden tulkita yksityiskohtaisestikin palvelusväen ja asuintilojen suhdetta, sillä useissa palovakuutetuissa taloissa mainitaan piiankamari ja renginkamari tai renkitupa.⁴⁶ Myös kämnerioikeuden pöytäkirjoista käyvät usein ilmi myös piikojen ja renkien omat huoneet. Esimerkiksi Jacob Danielsson Bruselan ja Lisa Matsdotterin välisestä avioliittolupauksen

rikkomisesta selviää, että he seurustelivat usein saunassa, jossa Lisa asui. Todistajat puhuivat siitä, miten Jacob oli usein nähty menevän ”Lisan luo” saunaan. Heidän pitkäkestoiset kanssakäymisensä samaisessa saunassa viittaavat myös siihen, että sauna oli Lisan käytössä ollutta omaa tilaa, samaan tapaan kuin vuokralaisilla oli oma huone.⁴⁷

Säätyläistön ja heidän palvelusväkensä suhdetta valaisevat toisaalta riidaksi tai väkivallaksi yltyneet erimielisyydet ja kohtaamiset. Hovioikeudennotaari Carl Jacob Dobbinin luona Kirkkokortteli 24:ssä (kartta 3, G) tammikuussa 1760 sattunut riita kuvastaa monipuolisesti asukkaiden toimintaa tilassa. Dobbinin renki Jacob Carlsson oli illalla seitsemän aikaan, kuten tavallista, sulkenut portin, päästänyt vahtikoiran vapaaksi tontille ja mennyt sen jälkeen saunaan hakkaamaan halkoja. Notaari Dobbin taas kertoi seitsemän aikoihin olleensa huoneessaan ja kuulleen kadulta koiransa äänen sekä lapsen huutoa. Hän oli mennyt ulos, havainnut portin olevan auki ja löytänyt koiransa vapaana kadulta. Tämän jälkeen Dobbin oli mennyt saunaan kuulustelemaan halkoja hakkaamaan mennyttä renkiä, joka oli ottanut penkin alta kirveen ja lyönyt sen uhkaavasti hakkuupölkkyyn. Sitten notaari ja renki olivat siirtyneet pihalle tappelemaan. Oikeudessa todistajana oli notaarin vaimon serkku, joka kertoo tulleen ulos ja nähneensä notaarin yltä päältä lumessa ja peruukin pudonneen hänen päästään.⁴⁸ Vaikka niin säätyläistöllä kuin palvelusväelläkin olisi ollut ”omia” huoneita, se ei missään tapauksessa merkinnyt, etteivät he olisi toimineet ja liikkuneet samoissa huoneissa ja tiloissa.

Tila, arkielämä ja asuminen

Vaikka ”hallitsijoiden maineteot” ovat jo ajat sitten menettäneet yksinoikeutensa historiallisen tutkimuksen kohteina, antaa arjen historian näkökulma yhä paljon uutta ammennettavaa. Rakennushistoriallisten lähteiden, kämnerioikeuden pöytäkirjojen ja henkikirjojen yhdistely synnyttää uudenlaisia mahdollisuuksia ymmärtää varhaismoderneja asuinyhteisöjä, ja niiden suhdetta asuntojen tiloihin.

Menneisyyden ihmisen asuinpaikan jäljille pääsee Suomen oloissa useimpien yksilöiden kohdalla viimeistään 1700-luvulta lähtien. Henkikirjojen, kirkonkirjojen ja karttojen tietojen yhdistely, menneisyyden ihmisten jäljittäminen tiettyyn nykymaisemassa tunnistettavaan paikkaan, onkin eräs tavanomaisimmista suku- ja henkilöhistorian päämääristä. Kaupungeissa tämä on kuitenkin usein vaikeaa, sillä kahden vuosisadan takaisista kaupunkiympäristöistä on harvoin jäljellä paljoa, useimmiten ei mitään.

Olen artikkelissani tuonut esiin lähdeaineistoja ja tapoja, jolla menneisyyden ihmisiä ja yhteisöjä voidaan paikantaa yli kahden vuosisadan takaiseen, sittemmin hävinneeseen kaupunkitilaan, rakennettuun ympäristöön ja jopa asuntoihin. Turun esimerkki osoittaa, että jo 1700-luvun lopun kaupunkitonteista on säilynyt yksityiskohtaista tietoa, jonka avulla myös

alempien väestönosien elämää voidaan hahmottaa kaupungin rakennetun ympäristön näkökulmasta.

Usein ajatellaan, että varhaismodernin maailman sosiaaliset rajat olivat voimakkaita, ylempien ja alempien väestönosien kanssakäyminen vähäistä. Muutaman kaupunkitontin yksityiskohtainen analyysi voi kuitenkin tuoda esiin sen monitaustaisen väestön, joka ainakin jo 1700-luvun jälkipuoliskon kaupungeissa kantoitti samoja tontteja ja asuntoja. Yhdistelemällä erilaisissa lähdeaineistoissa olevia tietoja tiloista ja tapahtumista sekä niissä toimineista ihmisistä, menneisyyden kaupungin arjesta saadaan uudenlaista ja yksityiskohtaista tietoa. Siinä rakennukset, tapahtumat ja ihmiset muodostavat yhden eroamattoman kokonaisuuden, joissa elämä hahmottuu sellaisena kuin sitä elettiin kauan sitten hävinneen kaupungin kaduilla, tuvissa ja kamareissa.

Filosofian maisteri, arkkitehti **Panu Savolainen** työskentelee tutkijana Turun yliopiston Suomen historian oppiaineessa ja laatii väitöskirjaansa 1700-luvun asuntokulttuurista ja arkielämästä.

Lähteet ja kirjallisuus

Alkuperäisaineistot

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

- Läänintilit: henkikirjat 1771 (KA 7665), 1776 (KA 7690) , 1781 (KA 7716), 1783 (KA 7726), 1786 (KA 7741), 1791 (KA 7768), 1796 (KA 7792), 1801 (KA 7820), 1806 (KA 7852).

- Turun kämnerioikeuden tuomiokirjat 1760 ja 1790

Riksarkivet, Tukholma

Landshövdingarnas skrivelser till KM Ämnesserier. Förmögenhetsuppskattningen 1800-1803, Åbo (MF 72, kansallisarkisto)

Turun kaupunginarkisto (TKA), Turku

- Raastuvanoikeudenalaisten toimielinten arkisto: katselmus-, kaupp- ja palovakuutusasiakirjat K6–K18.

Turun maakunta-arkisto

- Turun ja porin lääninkonttorin arkisto: henkikirjat 1811 (lgae 1811), 1816 (lgae 37) ja 1821 (lgae 42)

Aikalaispainatteet

Ruotzin Waldacunnan laki. Hyväxi luettu ja watan otettu Herrain Päiwillä Wuonna 1734. Turku: Jacob Merckell 1759.

Åbo Tidningar 1791–1800.

Tutkimuskirjallisuus

Baer, William 2008: Housing for the Lesser Sort in Stuart London: Findings from Certificates, and Returns of Divided Houses. *The London Journal* 33 (1): 61–88.

Dahlström, Svante 1930: *Turun palo 1827 – Tutkimuksia Turun kaupungin rakennushistoriasta Vuoteen 1843*. Lisiä Turun kaupungin historiaan XIV. Turku: Turun kaupunki.

Einonen, Piia 2013: Viipuri syyskuisena tulipaloyönä vuonna 1836. *Genos* 84 (3): 130–146.

Fougstedt, G. & Raivio, A. *Suomen väestön sääty- ja ammattiryhmitys vuosina 1751 – 1805*. Tilastollisia tiedonantoja 40. Helsinki 1953.

Girouard, Mark: *Life in the English country house*. Yale University Press 1978.

Happonen, Päivi 2009: *Kaksi todellisuutta? Kirkonkirjat ja henkikirjat Sortavalan kaupungin väestöllisen profiilin kuvaajina 1800-luvun alusta vuoteen 1940*. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 96, Arkistolaitoksen toimituksia 8. Verkkojulkaisu osoitteessa:

http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-219-316-2/urn_isbn_978-952-219-316-2.pdf

Ilmakunnas, Johanna 2011: *Kartanot, kapiot, rykmentit. Erään aatelissuvun elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1277. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Karonen, Petri 1994: Kämnerioikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (1620–1660). *Studia historica Jyväskylälänsia* 48. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Koskinen, Riitta 2012: *Kartanot ja virkatalot Turun kaupunginarkkitehti Christian Friedrich Schröderin tuotannossa*. Turun yliopiston julkaisuja Scripta Lingua Fennica Edita 336. Turku: Turun yliopisto.

Lagerqvist, Lars O. & Nathorst-Böös, Ernst 2000: *Vad kostade det? Priser och löner från medeltid till våra dagar*. Stockholm: LTs förlag / natur och Kultur.

Lahti, Juhana; Paatero, Kristiina; Rauske, Eija; Tuomi, Timo (toim.) 2003: *Mistä tietoa rakennusten historiasta. Lähdeopas ammattilaisille ja asianharrastajille*. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo.

Laitinen, Riitta 2014: Rajoja ja avoimuutta 1600-luvun kodeissa. *HAik* 112 (1): 20–31.

Laitinen, Riitta: Johdanto tilan kokemisen kulttuurihistoriaan. Laitinen, Riitta (toim.). *Tilan kokemisen kulttuurihistoriaa*. Kulttuurihistoria 4. Turku 2004. 1–13.

Lamberg, Marko; Hakanen, Marko; Haikari, Janne (toim.): *Physical and Cultural Space in pre-industrial Europe. Methodological approaches to spatiality*. Lund 2011.

Laslett, Peter (toim.): *Household and family in past time. Comparative studies in the size and structure of the domestic group over the last three centuries in England, France, Serbia, Japan and colonial North America, with further materials from Western Europe*. Cambridge University Press 1972.

Lehtonen, Kaarin 1996: Turun hovioikeudenpresidentin ja maaherran virkatalo 1730–1827. teoksessa *Turun maakuntamuseon vuosikirja Aboa 1991–92*, 76–109. Turku: Turun maakuntamuseo.

Lounatvuori, Irma (toim.) 2013: *Rakkaudesta rakennuksiin. Kartanot Irja Sahlbergin tutkimuskohteina*. Turun museokeskuksen vuosikirja Aboa 2011–2012. Turku: Turun museokeskus.

McKeon, Michael: *The secret history of domesticity – Public, private, and the division on knowledge*. Johns Hopkins University Press 2005.

Meldrum, Tim. Domestic service, privacy and the eighteenth-century metropolitan household. *Urban History* 26, 1 (1999), 27–39.

Nikula, Oscar: *Turun kaupungin historia 1721-1809*. I nide. Turku 1970.

Nikula, Oscar: *Turun kaupungin historia 1721-1809*. II nide. Turku 1971.

Orlin, Lena Cowen: *Locating Privacy in Tudor London*. Oxford University Press 2007.

Rinne, Toivo T. 1966: *Suomen vakuutustoimintaa 1816-1966*. Helsinki: Suomen vakuutusyhtiöiden keskusliitto.

Sahlberg, Irja 1941: Luostarinmäen taloista ja kodeista. teoksessa *Turun kaupungin historiallisen museon vuosijulkaisu 1940*, 3–29. Turku: Turun kaupungin historiallinen museo.

Savolainen, Panu 2014a: *Tirkistelyä förmaakeihin ja ylishuoneisiin – turkulaista asumista kahden vuosisadan takaa*. Turun museokeskuksen julkaisu 67. Turku: Turun museokeskus.

Savolainen, Panu 2014b: Suuren kaupunkipalon varalta... palovakuuttaminen yhteisöllisenä käytäntönä eräässä ruotsalaisessa kaupungissa vuosina 1785–1807. *Ennen ja Nyt* 3/2014. Verkkojulkaisuna osoitteessa: <http://www.ennenjanyt.net/2014/11/suuren-kaupunkipalon-varalta-palovakuuttaminen-yhteisollisena-kaytantona-eraassa-ruotsalaisessa-kaupungissa-vuosina-1785-1807-2/>

Soiri-Snellman, Helena 1996: Turku 1700-luvulla aikalaisten kuvaamana. teoksessa *Turun maakuntamuseon vuosikirja Aboa 1991–92*, 8–30. Turku: Turun maakuntamuseo.

Suolahti, Gunnar 1993 (alkup. 1912): Vuosisatain takaa. Kulttuurihistoriallisia kuvauksia 1500–1800-luvuilta. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 585. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Vainio-Korhonen, Kirsi. Kaupunkilaispiikojen elämää 1770-luvun Turussa. teoksessa Rahikainen, Marjatta & Vainio-Korhonen, Kirsi: *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. Jyväskylä 2006.

Åmark, Karl 1932: *Allmänna brandförsäkringsverket 1782-1932*. Minneskrift. Stockholm: Brandförsäkringsverket.

Kuvatekstit:

kuva 1: Palovakuutusasiakirjan perusteella laadittu rekonstruktiopiirros Turun Pohjoiskortteli 148:sta vuonna 1794. Tällä tontilla asuivat 1780-luvun lopussa teurastaja Henric Vialén, hänen vaimonsa Juliana, rengit Simon ja Johan sekä piiat Lisa ja Anna. Piika Lisa ja renki Simon tapailivat Vähä-Brahenkadun varrella sijainneessa pyykkituovassa. Tämän kaupungiosan erityispiirre olivat mukulakivikatot, joita Vialéninkin tontilla oli valtaosassa rakennuksista. Lähde: TKA, Raastuvanoikeudenalaisten toimielinten arkisto, palovakuutusasiakirjat K16, 27.3.1794. Piirros: Panu Savolainen.

kuva 2: Vuosina 1810–11 Suomesta laadittiin keisarille vastavalloitetuista alueista esittelevä kuvasalkku. Gavril Sergejevin laatima akvarelli Turun sillasta vuodelta 1811. Sota-arkisto, Moskova.

kuva 3: Rakennuskatselmusten liitteeksi laadittiin muutamissa harvoissa tapauksissa myös tontin pohjapiirros. Turun ortodoksisen kirkon paikalla sijainneen Eteläkortteli 188:n asuinrakennus ja käymälä piirrettiin marraskuussa 1793, kun tontti siirtyi kirvesmiehen leski Lisa Bertilsdotterilta lääninkonttorin vahtimestari Henric Johan Holmbergille. Tontin arvoksi määritettiin 25 riikintaaleriala, kolmassadasosa Turun arvokkaimman kivitalon hinnasta. Turun kaupunginarkisto: Syne och Mätning Instrument K8 4.11.1793.

kuva 4: Tontit, joilta on säilynyt katselmusasiakirja (keltainen), palovakuutus (vihreä) tai molemmat (sininen). Kirjaimet osoittavat artikkelissa esiintyvien tapahtumien ja tonttien sijainnin. Lähde: Turun kaupunginarkisto: mittaus-, katselmus ja palovakuutusasiakirjat. Piirros: Panu Savolainen

kuva 5. Eteläkortteli 143:n palovakuutuksen perusteella laadittu pohjapiirros. Lähde: TKA, Raastuvanoikeudenalaisten toimielinten arkisto, palovakuutusasiakirjat K16, 23.10.1794. Piirros: Panu Savolainen. Kuva on julkaistu alun perin teoksessa Savolainen 2014a.

kuva 6: Eteläkortteli 143:ssa vuosina 1769–1827 sijainneista rakennuksista laadittu ns. Access-kaavio, joka osoittaa eri huonetilojen väliset yhteydet. Ympyrät merkitsevät huonetiloja ja viivat niiden välistä kulkuyhteyttä. Asuntoja, joiden kaikkiin huoneisiin oli sisäänkäynti eteisestä, saatettiin tilanteen vaatiessa vuokrata myös erillisinä huoneina useille vuokralaisille. Piirros: Panu Savolainen.

kuva 7: Eteläkortteli 143:n asukkaat vuosina 1770–1820 henkikirjatietojen perusteella. Vaikka tontin omistaja vaihtui 50 vuodessa vain muutaman kerran, oli tontilla jatkuvasti uusia ja aivan eri taustoista tulleita vuokralaisia. Lähde: läänintilien henkikirjat. Piirros: Panu Savolainen

Loppuviitteet:

- ¹ Tämä artikkeli on kirjoitettu Turun kaupunkitutkimusohjelman ja Länsi-Suomen yleishyödyllisen asuntosäätiön tutkijastipendikaudella.
- ² KA Turun kämnerioikeus 26.1.1790, sp.
- ³ TKA Brandförsäkrings Instrument K16, 1785–1798, 27.3.1794, s. 380–385v.
- ⁴ Savolainen 2014b, kartta 1.
- ⁵ Turun Ruotsin ajan vakuutusten kaikki pohjapiirustukset ovat kadonneet. Sellaisia oli kuitenkin olemassa miltei joka vakuutuksen kohdalla, sillä niihin viitataan vakuutusteksteissä.
- ⁶ Kamarien ja tupien ohelle tulleet förmaaki ja sänkykamari olivat Suomessa ja Ruotsissa 1700-luvun puolivälin uutuuksia, jotka perustuivat klassistisen asuntoarkkitehtuurin ideaaleihin. ks. esim. McKeon 2005, 238–242. Ilmakunnas 2011, 233–236; Koskinen 2012, 42–44.
- ⁷ TKA Raastuvanoikeus, Brandförsäkrings Instrument K16, 1785–1798 27.3.1794, s. 380v, 384–384v.
- ⁸ TKA Raastuvanoikeus, Brandförsäkrings Instrument K16, 1785–1798 27.3.1794, s. 381v, 385.
- ⁹ Suomen osalta tehtyjä viimeaikaisia tutkimuksia eliitin asuinoloista ks. esim. Koskinen 2012; Ilmakunnas 2011: 229–275; Lounatvuori 2013 (toim.). turun osalta alempien väestönosien asumista on tutkinut lähinnä Sahlberg 1941, aiheenaan ja innoittajanaan Turun Luostarinmäellä säilyneet 1700-luvun kaupunkitontit. Ulkomaisista esimerkeistä, joissa on tutkittu alempien väestönosien asuinoloja ks. esim. Baer 2008.
- ¹⁰ Vuoden 1827 paloa edeltävistä Turku-kuvista ks. Soiri-Snellman 1996.
- ¹¹ Nikula 1970, 265–269.
- ¹² Fougstedt & Raivio 1953.
- ¹³ Vainio-Korhonen 2006.
- ¹⁴ Riksarkivet, Stockholm, Landhöfdingarnes skrifwelser till KM, Förmögenhetsuppskattningen 1800–03, Åbo.
- ¹⁵ ks. esim. Lamberg et al. 2011; Laitinen 2004 sekä Historiallisen aikakauskirjan tila-teemanumero 1/2010. Lefévbrev 1974.
- ¹⁶ ks. esim. Girouard 1978; Koskinen 2012.
- ¹⁷ ks. esim. Meldrum 1999, Savolainen 2014, 80–83, 115–122.
- ¹⁸ Turun palovakuutuksista ja palovakuutuslaitoksesta ks. Myös Dahlström 1930: 129–147, 254–256 ja Åmark 1932.
- ¹⁹ ks. esim. TKA Raastuvanoikeus, Brandförsäkrings Instrument, 1785–1797.10.1788; 28.9.1791; 28.3.1794.
- ²⁰ esim. TKA Raastuvanoikeus Syne och Mätning Instrument 1784–93 K8, 2.11.1789, vrt. TKA Raastuvanoikeus Brandförsäkrings Instrument 1785–1798 K16, 28.11.1796. (Kirkkokortteli 20).
- ²¹ Savolainen 2014b, kartta 1, kuvio 2.
- ²² TKA Raastuvanoikeus Syne och Mätning Instrument, K6–K10.
- ²³ TKA Raastuvanoikeus Syne och Mätning Instrument 1776–1785 K7, 18.5.1776. (Mätjärvenkortteli 289, tontin nimi Brusila). ” ... *Byggnaden härå, består utmed Harrackala tomt af en gammal stufwa, med ett litet fenster luft och två små fenster, jemte et dito änckelt, försedd med tegelugn, samt därinnanføre en kammare, med tegel spis och ett litet fenster luft, mot gården, bägge desse rum försedde med dörrar, men odugelige golf. Framför Stugan en förstufwa därinniden hwäfd gråstens källare med förhwarlig boda therofwanpå. Bodan försedd med dörr och lås samt källaren äfwenså. Wid portgången åt gränden, en gammal förfallen bagare stufwa, med brukbar bakugn och spis, men odugligt golf. Emot Malmsten och Gränden, en gammal boda, lider och afträde, samt gården stägd till största delen med byggnaden, och gammalt planck, samt tillslutes med en port.*”
- ²⁴ Rinne 1966, Lahti ym. 2003.
- ²⁵ Einonen 2013.
- ²⁶ Happonen 2009.
- ²⁷ ks. esim. Åbo Tidningar 16.11.1795.
- ²⁸ Kämnerioikeuksien alkuvaiheiden osalta ks. Karonen 1994. Oikeudenhoito oli kaupnugissa järjestetty hieman toisistaan poikkeavin tavoin, ja Turun kämnerioikeudella oli esimerkiksi poikkeuksellinen oikeus siveysrikoksista tuomitsemiseen.
- ²⁹ Kämnerioikeuden pöytäkirjoja on käytetty useissa arjen historiaa käsittelevissä tutkimuksissa, ks. esim. Oinonen 2013; Ruskeeniemä 2006; Vainio-Korhonen 2006. Vuosisadan alkupuolen kulttuurihistoriallisen suuntauksen edustajat olivat niin ikään kiinnostuneita tästä arkielämää valottavasta aineistosta, ks. esim. Suolahti 1909.
- ³⁰ Nikula 1970, 70.
- ³¹ Nikula 1970, 270.

-
- ³² Åbo Tidningar 1791– esim. 25.7.1791, 9.7.1792, 18.11.1793, 17.2.1794 ja passim.
- ³³ TKA, Brandförsäkrings Instrument, 1785–1797 23.10. 1794.
- ³⁴ TKA, Brandförsäkrings Instrument 1827 K19, Eteläkortteli 143, sp. Tontin asukkaita on selvitetty joka viidennen vuoden henkikirjan perusteella ajalla 1770–1820. Koska henkikirja laadittiin aina vuoden lopulla ja seuraavan vuoden alussa, se kuvastaa edeltävän vuoden tilannetta. Näin ollen olen käyttänyt vuosien 1771, 1776 jne. henkikirjoja: KA 7665, 756; KA 7690, 795; KA 7716, 885; KA 7741, 802; KA 7768, 988; KA 7792, 810; KA 7820, 835; Turun ja Porin lääninkonttorin henkikirja 1811 lgae 32, 838; 1816 lgae 37; 1821 lgae 42.
- ³⁵ KA Turun kämnerioikeus 7.2.1760, 152–157.
- ³⁶ KA Turun kämnerioikeus 7.2.1760, 149–152.
- ³⁷ esim. Orlin 2007.
- ³⁸ TKA Raastuvanoikeus, Syne och Mättings Instrument, 1776–1785 K7, 1.2.1783. (Eteläkortteli 582, tontin nimi Sukula)
- ³⁹ KA 7726, 872
- ⁴⁰ Lehtonen 1996
- ⁴¹ KA 7716: 855. Carl Stenströmin ammatiksi on henkikirjassa ilmoitettu ”skut båtsman”, mutta katselmusasiakirjassa ”tobak rullaren”.
- ⁴² TKA Raastuvanoikeus Syne och Mättings Instrument 1776–1785 K7, 7.3.1781. (Luostarikortteli 370, tontin nimeä ei mainita katselmuksessa, henkikirjoissa Silfwo).
- ⁴³ Lagerqvist & Nathorst-Böös 2000, 86.
- ⁴⁴ Laslett 1972, 23–28.
- ⁴⁵ Savolainen 2014a, 105–108.
- ⁴⁶ TKA Raastuvanoikeus, Brandförsäkrings Instrument 1785–1798, ks. yleisesti vuosien 1788–1794 vakuutukset.
- ⁴⁷ KA Turun kämnerioikeus 2.9.1760, 1347–1354.
- ⁴⁸ KA turun kämnerioikeus 5.1.1760, 9–18.